

sinki, 2011.

41. Parliament. House of Commons. The Parliamentary Debates (Hansard). House of Commons official report. 1919, May 8. – Ser. 5. – Vol.115. – L., 1919. – Coll. 1108-1109. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://hansard.millbanksystems.com/commons/1919/may/08/russia-georgian-troops>
42. The Great Britain National archive. – Public record office. – Cabinet papers 24/70. – War Cabinet 6311. – 1918, November 13. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/large/cab-24-70.pdf>
43. The Great Britain National archive. – Public record office. – Cabinet papers 23/8. – War Cabinet 502. – 1918, November 14. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/large/cab-23-8.pdf>
44. Ulman R. H. Anglo-Soviet relations, 1917-1921 / R. H. Ulman. – Vol. I. –Princeton, 1961.

Кінка С. М.

УДК 94(474.3)“1985/1989“

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РУХИ В ЛАТВІЇ
ДОБИ ПЕРЕБУДОВИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ
РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ПРЕСИ
(допарламентський етап: 1985 – початок 1989 рр.)**

Стаття присвячена дослідженню активності суспільно-політичних рухів в Латвії доби перебудови на підставі аналізу республіканських російськомовних друкованих видань. Основна увага зосереджена на витоках, формуванні і діяльності Народного фронту Латвії.

Ключові слова: Латвія, Народний фронт Латвії, перебудова, СРСР.

Період 1985-1991 рр. увійшов в історію як доба перебудови. Більш ніж шість років Радянський Союз намагався модернізуватися, наздогнати країни «золотого» мільярду. Але, не витримавши потужних викликів, як із середини, так і ззовні, СРСР розпався, залишивши поза собою незалежні держави, які або виникли, або відновили своє існування.

Балтійський регіон був особливим у складі СРСР. Три країни радянської Прибалтики були більш демократичними, більш європеїзованими, та, зрештою, в них було більше опозиційного заряду, так як вони увійшли до складу СРСР лише у 1940 році і на протязі кінця 1940 — початку 1950-х років у цих країнах продовжувалася запекла боротьба проти встановлення радянської влади [57].

Ціллю даної статті є спроба проаналізувати матеріали низки радянських періодичних видань, які виходили на території Латвійської РСР, з метою виокремлення основних тенденцій у суспільно-політичному русі Латвії доби перебудови. Найбільше уваги буде приділятися основним республіканським гравцям на суспільно-політичній арені, а саме – Комуністичній партії Латвії, Народному фронту Латвії (виник в середині 1988 року), Інтернаціональному фронту трудящих Радянської Латвії (виник наприкінці 1988 року). Однак спочатку треба приділити увагу загальному контексту в якому ці організації існували, виникали, зростали і діяли.

Слід зазначити, що специфіка перебудови у Прибалтиці не знайшла достатнього висвітлення в історіографії. Звісна річ можна перерахувати велику кількість загальних праць, в яких так чи інакше дослідники торкаються ситуації у Прибалтиці, але невеликі узагальнюючі екскурси щодо періоду перебудови мають певні вади, серед яких, у першу чергу, треба виділити заангажовану проросійську позицію низки авторів [31, 74]. На недослідженість цього періоду історії вказує і брак історіографічних праць з названої теми [63].

Іноземна історіографія має більші напрацювання щодо аналізу ситуації, яка склалася у Прибалтиці в період перебудови. Цікавою є праця Нільса Муїзнієкса щодо впливу балтійських рухів на процес дезінтеграції в СРСР. В своїй статті він аналізує ідеологічне наповнення народних рухів, їх становлення і шляхи/методи впливу на інші неурядові організації в інших республіках СРСР [81]. Інші дослідники приділяють увагу націоналізму на теренах Прибалтики [83], намагаються дослідити події у країнах Радянського Союзу на тлі подій у Центральній і Східній Європі [80], намагаються системно досліджувати цілий регіон [79], тощо.

Початок перебудови пов'язаний із усвідомленням радянським керівництвом, що країна потребує негайних змін. Економічні показники підтверджували, що темпи зростання уповільнюються, наростають депресивні тенденції в багатьох галузях народного господарства. Більше того деструктивні зміни почали все більше виявлятися в суспільстві. Ще за часів генерального секретаря Ю. Андропова (1982-1984 рр.) були помітні перші спроби викоринити деякі негативні тенденції у суспільстві [1]. Та тоді боротьба за посилення дисципліни не дала вагомих результатів, ставши предметом жартів і балачок.

Першими ознаками власно «перебудови» стало визнання деяких недоліків у роботі комуністичної партії у центрі й на місцях. З'явилися подібні публікації і в регіональній пресі [3, 5].

Однак саме слово «перебудова» поки що не стало широко вживаним. Більше того, у перші два роки початку системних змін не було, тому більше використовувався термін «прискорення», аніж «перебудова». Це пов'язано із тим, що на початковому етапі перетворення, власно «перебудова», мала початися з інтенсифікації у сфері промисловості, пришвидшення переходу на наукомісткі виробництва, оптимізації і подальшої раціоналізації виробництва. Основну увагу при-

діляли важкому машинобудівництву, галузям видобувної промисловості.

Прискорення в Латвії за матеріалами газет і часописів проходило безконфліктно. Жодної інформації щодо акцій протесту, антиурядових рухів або діяльності інших суспільно-політичних антиурядових рухів на шпальти видань поки що не потрапляло.

Найбільш привабливими, для періодичних видань, були теми прискорення соціально-економічного розвитку, а саме, вже наголошеної інтенсифікації виробництва [75], використання новітніх досягнень НТП у виробництві [33], раціоналізаторські рішення у різних галузях народного господарства; стосовно суспільства – найважливішою була проблема боротьби з пияцтвом [62]. Торкаючись цієї проблеми, латвійські друковані видання йшли у руслі загальносоюзних тенденцій, часто-густо лише доповнюючи загальні гасла місцевими позитивними чи негативними прикладами. Щодо критики політичного керівництва, то у 1985-1986 рр. про це ще не йшлося, журналісти обмежувалися критикою окремих осіб, їх недоліків і прорахунків, але ніяк не соціалістичного вибору, або політики партії [37].

З подальшим розгортанням «перебудови», все частіше стали з'являтися публікації, які акцентували увагу на важливості і якості критики, як механізму зміни, очищення суспільства. Актуалізується поняття «гласність», як критика «знизу» на адресу керівництва [55], зростаюча потреба у «своєчасній, повній та чесній інформації» [47]. Згодом «гласність» стане домінуючою темою публікацій на суспільно-політичну тематику. Межі поняття значно розширяться, захопивши окрім абстрактної критики і отримання інформації ще й контрольні функції. «Гласність» стає елементом боротьби за владу, хоча у 1986 році це відчувається не в повній мірі [6, 7, 25, 59]. Згодом «гласність» трансформується у цілий набір засобів, які будуть застосовуватися різними силами, та з різними намірами, але з рештою в одному напрямку – нищівної критики

противника: особи, підприємства, міністерства, державного устрою тощо. Іншим виміром «гласності» стане поява нових видів ЗМІ, в першу чергу розважального гатунку.

З кінця 1986 р. на шпальти латиських друкованих видань потрапляють перші матеріали, які можна трактувати, як відвертий прояв кризи радянської владної моделі. 17-18 грудня 1986 р., в наслідок масових заворушень у Казахстані, причиною яких було призначення першим секретарем республіканської компартії етнічного росіянина Г. Колбіна, який до того ніколи в Казахстані не працював, загинуло декілька осіб. Згодом з'явилися публікації присвячені цій події, що змальовували ситуацію, як бешкетування окремих асоціальних осіб. Але в «Советской Латвии» доволі прозоро наголосили на те, що «у бюро ЦК Компартії Казахстану рішуче висловилось за суворе дотримання ленінських принципів підбору і розстановці кадрів, проти збочень кадрової політики, які мають місце» [51]. Тобто ситуація у Казахстані була чи не першим дзвінком, що з національною політикою в СРСР існують великі проблеми.

На початку 1987 р. відбувся черговий пленум ЦК КПРС, який увійшов в історію, як своєрідний рубіж, після якого почала розгортатися «гласність», не в якості обмеженої критики окремих аспектів системи, а в якості послідовної критики самої системи, окрім того наслідками цього з'їзду стали кардинальні зміни в політичній структурі: висунення на керівні пости позапартійних, розширення внутрішньопартійної демократії, проведення виборів до Рад на альтернативній основі [77].

Виступаючи на січневому пленумі генеральний секретар ЦК КПРС М. Горбачов наголосив на необхідності гласності і демократизації в суспільстві. «Нам потрібна гласність, нам потрібна критика і самокритика як ефективні форми соціалістичної демократії» - підкреслював радянський лідер у своєму виступі [27]. Головним механізмом, який впроваджував гласність стали радянська преса [50].

Під гласністю розумілась можливість критики окремих вад бюрократичної системи, гласність мала спричинити активність населення щодо обговорення і навіть прийняття рішень щодо важливих питань, спочатку економічного, згодом суспільного, і нарешті політичного характеру. Гласність усвідомлювалась, як певний регулятивний механізм, який мав з'єднувати верхівку бюрократичної машини, яка прагнула змін в економіці та суспільних відносинах. Але ідеальна, обмежена і керована зверху, модель гласності була нереалізована. Через невеликий проміжок часу гласність стала асоціюватися із критикою влади на всіх щаблях. Гласність стала важливим елементом у суспільно-політичній трансформації у Латвії.

На чергову річницю підписання пакту Молотова-Ріббентропа у 1987 р., в трьох балтійських радянських республіках відбулися масові заходи протесту. В них приймали участь члени, невдовзі до того створеної, групи «Гельсінкі-86». Рефлексія офіційної газети «Советская Латвия» на ці події відрізнялася від аналізу та оцінки цієї події іншими друкованими ЗМІ Латвії. Таким чином саме серпень 1987 р. можна виділити, як певний рубіжний бар'єр, з якого починається розподіл за ідеологічною рисою друкованих ЗМІ республіки. Одні, такі як «Советская Латвия», упродовж низки років намагатимуться висвітлювати події в межах «керованої гласності», інші, а їх більшість, – дуже швидко переходять на позиції непримиримої опозиції по відношенню до центральних органів влади і їх місцевих осередків.

Для цього етапу характерна наступна схема зображення подій, пов'язаних із протестами проти радянського ладу. По-перше, діяльність групи правозахисників пов'язують з активністю західних спецслужб, подекуди персоналізуючи їх у вигляді емісарів-емігрантів з США та інших країн ворожого табору [44, 46, 52]. По-друге, протестні настрої певної групи населення сприймаються як аномалія, яка не притаманна радянському суспільству. Отже, з'являються чисельні збурені

відповіді різних «пересічних» громадян, відкриті заяви з підписами колективів підприємств. Вони здебільшого зводились до копіювання загального ідеологічного навантаження статей, в яких викривалася «антинародна сутність буржуазних націоналістів». Але гласність робила своє. Навіть у фільтрованих повідомленнях подавалася цікава інформація, зокрема щодо віку учасників протесту. Це були переважно учні загальноосвітніх шкіл, училищ, молодь [46, 66].

Гласність мала різні виміри. Одним із них був акцент на екологічних проблемах. Велика кількість підприємств, які підпорядковувались безпосередньо центру викликали все більше питань у природоохоронців, журналістів. Багато хто з борців за чисте повітря невдовзі очолив різноманітні політичні рухи. Але поки що вони згідно із духом гласності критикували діяльність союзних міністерств і відомств з точки зору їхньої небезпеки для навколишнього середовища. Спочатку публікації на екологічну тематику були доволі нейтральними політично [35, 73]. Згодом екологічна складова стала лише прикриттям для подання політичних вимог та закидів центру/комуністичному керівництву.

Демократизація суспільства пов'язана з багатьма факторами. Одним із найважливіших був плюралізм. Допустимість різноманітних точок зору стала прийнятною лише в 1987-1988 рр. Саме в цей час з'являються ідеї, які трансформуються у публікації щодо поступового відходу від командно-адміністративної системи господарювання. Через деякий термін різноманітні ідеї економічного перетворення радянської системи господарювання на балтійському ґрунті стають основою для концепції регіонального госпрозрахунку. Слід відмітити і зменшення публікацій на антиалкогольну тематику. Якщо в 1985-1986, а подекуди і 1987 році, майже в кожному примірнику газети «Советская Латвия» були вміщені матеріали щодо боротьби проти пияцтва, результати окремих досліджень, інтерв'ю з фахівцями. З 1988 року подібні матеріали майже повністю зникають, натомість з'являються

нові теми, які до того не могли навіть теоретично бути предметом обговорення, а саме проблеми поширення СНІДу, наркоманії, безробіття.

У часопису «Родник», який виходив двома мовами, латиською і російською, велику увагу приділяли таким сферам життєдіяльності соціуму, які до того знаходилися під суровою забороною, зокрема, з'являються матеріали присвячені контркультурним рухам (або, широкоживана назва в тогочасній пресі, – «неформалам»): хіпі, панки, тощо; робиться акцент на проблемах наркоманії серед молоді, приділяється велика увага сучасному мистецтву, у тому числі забороненим рок-групам.

В 1988 році політизація часопису набирає великих обертів. До третини матеріалів видання складали публіцистичні замітки викликані зрушеннями у політичній сфері у республіці, публікуються матеріали різних мистецьких союзів/об'єднань, які були рушійною силою Народного фронту на початковому етапі його діяльності [24, 54, 56].

У 1988 році розгортання суспільно-політичних процесів в СРСР, а особливо у балтійських республіках, призвело до появи масових, політизованих об'єднань громадян. Спочатку вони були доволі аморфними, притримувалися, або прикривалися, гаслами перебудови, виступаючи за викорення деформацій соціалізму, поступову демократизацію суспільних відносин, акцентували увагу на проблемах екологічного характеру, привертати увагу до забутих імен в літературі, мистецтві. Але майже відразу самодіяльні рухи в РРФСР та балтійських країнах пішли по двома напрямками. В Росії та деяких інших республіках СРСР вони, за деякими виключеннями, не набули масової підтримки, залишаючись переважно регіональними політичними гравцями. В Прибалтиці народні рухи, оформившись на протязі 1988 року, стали масовими та переважно мононаціональними, гуртуючи переважно титульну націю та деяку частину російськомовної інтелігенції.

У 1988 році на сторінках друкованих ЗМІ широко диску-

тувалася необхідність появи масової суспільно-політичної організації. Так 15 травня в центральній російськомовній республіканській газеті з'являється великий матеріал за авторством В. Телегіна, в якому автор викладає думку провідного наукового співробітника Інституту держави і права АН СРСР Б. Курашвілі щодо створення Демократичного Союзу, який би об'єднував людей, які не є членами КПРС, який би міг «акумуляувати інтереси різних політичних сил і груп» [68]. Вже в цій публікації проглядаються основні важелі впливу нової організації: участь у виборах до місцевих Рад та актуалізація цілей за допомогою ЗМІ.

Цікаво, що Народний фронт Латвії (далі НФЛ – *С. К.*), який поступово виокремлювався в потужну силу, майже повністю ігнорувався центральною російськомовною газетою Латвії. Розпливчатість формулювань щодо «окремих суспільних самодіяльних формувань», які все більше і більше політизуються не могло заповнити вакуум інформації щодо подій по створенню Народного фронту [49]. Майже одночасно з ідеєю Народного фронту на пленумі союзу письменників, за участю інших творчих союзів Латвії, відбулася спроба створити керовану організацію, яка мала б перебрати на себе увагу суспільства. Низка публікацій була спрямована на всебічне висвітлення діяльності цієї організації, але згодом, після того як Народний фронт став потужною організацією, ця анонсована керована інституція зійшла зі шпальт, як не потрібна [4, 64].

З рештою офіційні газети віддали увагу тому руху, від якого і буде залежати доля подальшої суспільно-політичної ситуації в республіці – а саме НФЛ. Публікації середини 1988 р. були обережними спробами простежити витoki руху, його програмні положення [18, 22, 26, 38, 39]. Втім лунали і перші застережливі голоси щодо загрози народному фронту. Його звинувачували у дублюванні функцій інших офіційних органів – партії, рад народних депутатів, суспільних організацій, проте негативної реакції не було, поки рух не оформився

остаточно, поки він не прийшов до влади, він толерувався офіційними ЗМІ, тим більше, що велика кількість комуністів Латвії, у тому числі з верхів, підтримали ідею створення Народного фронту [82, р. 329]. Більше того, 1 жовтня 1988 року з'являється публікація, в якій оприлюднена офіційна позиція Бюро ЦК Комуністичної партії Латвії. Згідно з цією постановою, Бюро ЦК Комуністичної партії Латвії розглядає Народний фронт, як одну з форм здійснення громадянами республіки свого права брати участь в управлінні державними справами і звертається до комуністів всіляко підтримувати починання НФЛ [12].

Напередодні установчого з'їзду НФЛ, перший секретар КПЛ Я. Вагріс виступив з промовою, в якій сказав, що бачить в Народному фронті силу, яка здатна надати велику допомогу партії у прирешенні перебудови [42]. Можна приводити ще більше фрагментів, в яких ті чи інші функціонери КПЛ подібним чином висказувалися щодо НФЛ. Таким чином є помітною наступна тенденція: якщо неможливо зробити альтернативу рухові, його потрібно зробити кишеньковим. Проте така позиція КПЛ не буде незмінною константою. Через деякий час в республіканській компартії відбудеться розкол – частина комуністів вийде з лав партії та увіллється до багатьох новостворених політичних організацій і рухів, де вони будуть займати кардинально протилежні ідеологічні позиції, частина буде притримуватися позиції солідарності з КПРС до останнього моменту існування цієї організації, еволюціонуючи у бік консерватизму і непримиримого ставлення до НФЛ та інших сил, які ратували за самостійність Латвії; залишається ще невелика кількість комуністів, які намагатимуться поновити традиції соціал-демократії в Латвії.

Протягом другої половини 1988 року НФЛ найбільше привертав увагу журналістів. У публікаціях щодо його впливу на політичні процеси в республіці, суспільної необхідності подібної інституції, які дискутувалися експертами і аналітиками, проступали різні точки зору. Найбільш вживаними

були концепти «консолідації» і «компромісу» між різними групами впливу, прихильниками різних поглядів на майбутнє Латвії і Союзу взагалі, нарешті гармонізація національних відносин, яка залежала від позиції Народного фронту, який об'єднав у своїх лавах переважну більшість інтелектуалів [13, 19].

В середині – другій половині 1988 року на шпальтах газет з'являються публікації і про інші, дуже різні за ідеологічним забарвленням, суспільно-політичні організації: помірковано-демократичне, підкреслено культурницьке Балто-слов'янське товариство (близьке до російськомовної секції НФЛ) [65], радикальний Клуб захисту середовища (незважаючи на назву, організація займалася не стільки захистом навколишнього середовища, як політикою, займаючи собою правий спектр політичних сил республіки) [20], подібні до нього організації – Клуб соціально активних людей, Рух за національну незалежність Латвії (впливова, але не чисельна організація, яка в майбутньому буде ініціатором створення Комітетів громадян Латвії) [71]. Окремо слід відмітити появу великої кількості культурницьких товариств національних меншин: російських, українських, польських тощо [61].

З подальшою політизацією вимог НФЛ, журналісти все більшу увагу стали приділяти окремим проектам висунутими діячами НФЛ. Для 1988 року однією із головних проблем стала проблема правового статусу латиської мови [53, 78]. Діячі НФЛ поступово, але твердо, просували ідею щодо законодавчого закріплення латиської мови як державної. Згодом і керівники Комуністичної партії Латвії перейдуть на подібні позиції. Напередодні виборів народних депутатів СРСР, перший секретар КПЛ Я. Вагріс відповідаючи на питання виборців підкреслив, що особисто схвально ставиться до затвердження латиської мови державною: «моє власне переконливе ставлення – латиська мова повинна мати статус державної» [58].

Не обминалась увагою і проблема міграції. Особливо образливою вона проявлялася у деяких неперекладених публікаціях низки республіканських ЗМІ. Проте у російськомовних виступах лідерів НФЛ ця проблема характеризувалася доволі широко, без необхідної деталізації. Так, лідер НФЛ, журналіст Д. Іванс, в інтерв'ю після установчого з'їзду НФЛ наголосив, що неконтрольована міграція – це спільна загроза для будь-якої національності в республіці [39]. Така позиція викликала певні застереження у значній кількості російськомовного населення, яке у свою чергу теж організаційно оформлювалось.

В жовтні 1988 року, невдовзі після установчого з'їзду НФЛ виникає Інтернаціональний фронт трудящих Латвії [28, 76]. Він об'єднував переважно російськомовну громаду республіки, стояв на позиції реформування СРСР, але негативно ставився до вимог НФЛ щодо мовної політики в Латвії, критикував позицію НФЛ по відношенню до міграційних процесів, не сприймав інші положення програми і статуту Народного фронту Латвії. Пізніше Інтернаціональний фронт разом із низкою ветеранських, прорадянських організацій, керівниками підприємств, які підпорядковувались центру, разом із частиною членів Комуністичної партії Латвії були головною силою, яка виступала проти проголошення незалежності Латвії. В парламентський етап вищеназвані сили оформилися у фракцію «Равноправие» у Верховній Раді республіки, але зважаючи на недостатність електоральної підтримки залишилися без можливості впливати на рішення, які приймалися НФЛ і його політичними союзниками.

Майже відразу після установчого з'їзду Народного фронту і оформлення Інтернаціонального фронту, як його протиположності, розпочалися баталії на сторінках друкованих ЗМІ. Слід віддати належне центральній російськомовній газеті Латвії «Советской Латвии», вона була далека від публікації лише позиції Інтернаціонального фронту, або позиції центру щодо

ситуації у Латвії, але домінували все ж таки критичні відозви на ті чи інші кроки Народного фронту [2, 8, 45].

Наприкінці 1988 року розпочалися перші масові акції керувані НФЛ, його політика дуже різко перемінилася. Тепер прибічники НФЛ виступали не з обережними промовами на підтримку перебудови, вони вимагали в законодавчому порядку забезпечити більшу політичну і економічну самостійність Латвії, не від'ємне право незалежно приймати важливі для республіці рішення [36].

Трансформується і політика відображення діяльності НФЛ та Інтерфронту. Якщо на протязі декількох попередніх місяців публікації, згадки щодо НФЛ з'являлися чи не кожного випуску, то тепер діяльність НФЛ або висвітлюється критично, або взагалі не висвітлюється. Проте велику увагу приділяють оформленню і діям Інтерфронту [14, 29, 30, 41, 43, 70, 72].

Протягом січня-березня 1989 року йшла активна передвборча агітація до перших відносно відкритих виборів народних депутатів Верховної Ради СРСР. Своїх представників до цього виборчого органу вперше делегували не тільки Комуністична партія Латвії, але також Народний Фронт Латвії та Інтернаціональний фронт трудящих Латвії. В цей час публікуються численні програмні промови, інтерв'ю з кандидатами в депутати. Велику увагу приділено і самому механізму виборів, адже це перші відносно вільні вибори після входження Латвії до складу СРСР у 1940 році.

В цей період можна відмітити наступну тенденцію: публікацію матеріалів в яких осуджується діяльність та заклики різноманітних крайніх організацій («Гельсінкі-86», Рух за національну незалежність Латвії), відмічаються відхили від лінії партії Народного фронту Латвії та неконструктивна позиція Інтернаціонального фронту [9, 21, 23, 67, 69].

Чим менше часу залишалося до виборів, тим більшу увагу на шпальтах газети приділяли особистостям. Здебільшого це були виступи або інтерв'ю з комуністами, керівниками під-

приємств, висунутими кандидатами в депутати [15, 16, 17, 32, 48, 60]. Проте, зважаючи на гласність, читачам подаються не лише матеріали про комуністичних висуванців. 8 березня 1989 року з'явився репортаж із зустрічі з виборцями представника Руху за національну незалежність Латвії [34].

Партія намагалася всіма силами унеможливити участь представників антиурядових рухів у березневих виборах відчуваючи непевність своїх позицій і зростаючу силу інших громадсько-політичних організацій. Так, в середині січня 1989 р. з'являється публікація фахового юриста, прокурора ЛРСР Я. Дзентіса, в якій приводяться доводи на користь того, що НФЛ, юридично оформлений ще 21 грудня 1988 року, має певні проблеми з реєстрацією, які витікають з несумісності Уставу НФЛ вимогам Конституції ЛРСР [69]. Але головна проблема полягала в тому, що в Уставі організації не було закріплена керівна роль КІРС. На цьому акцентує увагу автор публікації, продовжуючи критику на адресу НФЛ докорами в прихильності лідерам вже згаданих організації – «Гельсінкі-86» та Руху за національну незалежність Латвії. Неодноразово на сторінках «Советской Латвии» підіймалися питання щодо заборони діяльності Руху за національну незалежність Латвії [10, 11, 58]. Незважаючи на декларовану «проурядовість», яка навіть перетинала допустимі межі, критики з боку республіканської компартії зазнав також Інтернаціональний фронт трудящих Латвії [23].

Після оголошення результатів виборів стало відомо, що переважну більшість депутатських місць здобули комуністичні прихильники НФЛ, таким чином суспільно-політична ситуація у республіці стала кардинально іншою. Комуністична партія Латвія почала швидко втрачати монопольне право на владу. Членство в компартії вже більше не було вирішальним у політичній кар'єрі, більше того, саме 1989 рік – початок масового виходу з лав партії. На цей же рік припадає бум

виникнення нових політичних, суспільних та громадських об'єднань і рухів.

Підводячи підсумки, можна виокремити деякі характерні риси для латиської моделі впровадження перебудови та характерні риси існування громадсько-політичних об'єднань у допарламентський період.

По-перше, на протязі 1985-1986 рр. преса акцентувала увагу на загальносоюзному контексті розвитку процесів перебудови, суспільно-політичні рухи не були представлені на шпальтах газет, з причини їх відсутності у публічній сфері. Основні теми публікацій: прискорення економічного розвитку, боротьба з пияцтвом.

По-друге, у 1987 році з'являються перші ознаки загощення національних відносин. Вперше висвітлюється діяльність протестних рухів у Латвії, у полі зору журналістів потрапляє правозахисна група «Гельсінкі-86», свої акції проводять члени екологічної організації «Клуб захисту середи». Основні теми публікацій: екологія, теми пов'язані з історичними подіями довоєнного, та післявоєнного періоду історії Латвії, в економічній сфері з'являються масові розвідки впровадження господарського розрахунку на підприємствах, а подекуди навіть в окремих галузях, зокрема у сфері послуг. Саме в цей час проявляється «імпотенція покарання» радянського суспільства періоду «революційної перебудови». Саме такою метафорою автор намагається окреслити ситуацію, коли акції націоналістів/правозахисників трактуються, як зрадницькі, антидержавні, антирадянські, але незважаючи на рішучий осуд в ЗМІ ніяких адміністративних мір республіканська влада не наважувалася застосовувати.

По-третє, наступний етап, який умовно обіймає більшу частину 1988 року, характеризується певною подвійною лояльністю – існуючі ініціативні групи інтелігенції об'єднуються у Народний фронт, але поки що не виступають

проти Комуністичної партії, проти соціалістичного вибору в цілому.

По-четверте, після остаточного оформлення НФЛ як впливової організації, він вступає у конфлікт із КПЛ та низкою інших організацій (Інтерфронт тощо), з січня 1989 року до того додаються певні розбіжності між КПЛ та Інтернаціональним фронтом, залишається названа подвійна лояльність – більшість членів НФЛ залишаються членами комуністичної партії. Теми публікацій починають виходити за межі керованої гласності. Починаючи з 1989 року все гострішими стають проблеми міграції, мови, економічної доцільності планової економіки, нищівній критиці піддаються пануючі ідеологемі, політика КПРС.

Зважаючи на брак історичних досліджень та наявність великої кількості джерел масового походження, перспективним є дослідження процесів, які відбувалися на території країн Балтії з точки зору залучення якомога ширшого кола друкованих видань на різних мовах. Беручи до уваги, що події, які відбулися в період перебудови, відірвані в часі від наших днів лише декількома десятиліттями, то важливим є використання методу усної історії, тобто споминів колишніх учасників тих подій. З методологічних засад новим є пристосування концепції «прикордоння», використання наукового доробку «border studies» у поясненні локальних варіантів реалізації політики перебудови в країнах Балтії.

Kinka S. M.

**POLITICAL MOVEMENTS IN LATVIA A FEATHER
THE REORGANIZATION ODE ON MATERIALS
OF THE REPUBLICAN SOVIET PRESS (before
parliamentary stege: 1985–beginning of 1989)**

Summary

Article is devoted to research of activity of political movements of Latvia of the period of rebuild (perestroika) on the basis of the analysis of republican Russian-speaking printing editions. The main attention is concentrated to preconditions, formation and activity of the Popular front of Latvia.

Keywords: *Latvia, Popular front of Latvia, rebuild (perestroika), USSR.*

Кинка С. М.

**ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ДВИЖЕНИЯ
В ЛАТВИИ ПЕРИОДА ПЕРЕСТРОЙКИ ПО
МАТЕРИАЛАМ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ СОВЕТСКОЙ
ПРЕССЫ (допарламентский этап: 1985 – начало 1989 гг.)**

Реферат

Статья посвящена исследованию активности общественно-политических движений Латвии периода перестройки на основании анализа республиканских русскоязычных печатных изданий. Основное внимание сосредоточено на предпосылках, формировании и деятельности Народного фронта Латвии.

Ключевые слова: *Латвия, Народный фронт Латвии, перестройка, СССР.*

Джерела та література

1. Андроповский проект перестройки? // Советская Латвия. – 1991. – 28 июня.
2. Афанасьев Г. Народный фронт Латвии начинает не только под аплодисменты / Г. Афанасьев // Советская Латвия. – 1988. – 1 ноября.
3. Больше деловитости, ответственности, инициативы // Советская Латвия. – 1985. – 19 мая.
4. В поддержку общественных инициатив // Советская Латвия. – 1988. – 3 июля.
5. В Центральном Комитете компартии Латвии // Советская Латвия. – 1985. – 16 мая.
6. В Центральном Комитете компартии Латвии // Советская Латвия. – 1986. – 5 июля.
7. В Центральном Комитете компартии Латвии // Советская Латвия. – 1986. – 20 сентября.
8. В центральном Комитете компартии Латвии // Советская Латвия. – 1988. – 19 ноября.
9. В Центральном Комитете компартии Латвии // Советская Латвия. – 1989. – 20 января.
10. В Центральном Комитете Компартии Латвии // Советская Латвия. – 1989. – 5 марта.
11. В центре внимания – пикеты // Советская Латвия. – 1989. – 24 февраля.
12. В ЦК Компартии Латвии // Советская Латвия. – 1988. – 1 октября.
13. Вместе, только всем вместе // Советская Латвия. – 1988. – 11 октября.
45. 14. Встречи с активистами // Советская Латвия. – 1989. – 3 января.
15. Выдвижения продолжаются // Советская Латвия. – 1989. – 13 января.

16. Выдвинуты новые кандидаты // Советская Латвия. – 1989. – 6 января.
17. Гайлиш В. Один и сто двадцать один / В. Гайлиш // Советская Латвия. – 1989. – 18 февраля.
18. Гертс О. На волне перестройки / О. Гертс // Советская Латвия. – 1988. – 13 июля.
19. Главная цель – консолидация – ей разумной альтернативы нет // Советская Латвия. – 1988. – 6 октября.
20. Гланц Ю. Вектор плюрализма / Ю. Гланц // Советская Латвия. – 1988. – 22 сентября.
21. Гланц Ю. Под маской «свободного журналиста» / Ю. Гланц // Советская Латвия. – 1989. – 4 января.
22. Григорян А. Основа для диалога / А. Григорян // Советская Латвия. – 1988. – 23 сентября.
23. Григорян А. Уроки на завтра / А. Григорян // Советская Латвия. – 1989. – 17 января.
24. Гринблатс М. Перестройка и национальный вопрос / М. Гринблатс // Родник. – 1988. – № 10. – С. 60-67.
25. Гусев Н. Эффективность гласности / Н. Гусев // Советская Латвия. – 1986. – 6 сентября.
26. За обновление, за перестройку // Советская Латвия. – 1988. – 27 августа.
27. Заключительное слово генерального секретаря ЦК КПСС М. С. Горбачёва на пленуме ЦК КПСС 28 января 1987 года // Советская Латвия. – 1987. – 30 января.
28. Интерфронт : движение ширится // Советская Латвия. – 1988. – 20 октября.
29. Интерфронт : идёт подготовка к Учредительному съезду // Советская Латвия. – 1988. – 24 декабря.
30. Интерфронт : перед Учредительным съездом // Советская Латвия. – 1988. – 28 декабря.
31. Крысин М. Ю. Прибалтийский фашизм. История и современность / М. Ю. Крысин. – М. : Вече, 2007. – 576 с.

32. Кто достоин доверия? // Советская Латвия. – 1989. – 5 января.
33. Курсом научно-технического прогресса // Советская Латвия. – 1985. – 17 июля.
34. Лapidус Э. Независимость или зависимость / Э. Лapidус, З. Морозова // Советская Латвия. – 1989. – 8 марта.
35. Лейнерте Н. О водах Латвии / Н. Лейнерте // Родник. – 1988. – № 7. – С. 59-65.
36. Манифестация в Риге // Советская Латвия. – 1988. – 27 ноября.
37. Матисон Л. Воспитание критикой / Л. Матисон // Советская Латвия. – 1985. – 18 июля.
38. На волне народной инициативы // Советская Латвия. – 1988. – 29 июля.
39. Народный фронт Латвии: первые дни после съезда // Советская Латвия. – 1988. – 20 октября.
40. Народный фронт: дискуссионная трибуна // Советская Латвия. – 1988. – 25 сентября.
41. Обращение оргкомитета Интернационального фронта трудящихся Советской Латвии // Советская Латвия. – 1988. – 6 ноября.
42. Оправдывать доверие партии и народа // Советская Латвия. – 1988. – 7 октября.
43. От стихии митингов – к конкретным делам // Советская Латвия. – 1988. – 13 ноября.
44. Пакалне К. Как слепни в знойный день / К. Пакалне // Советская Латвия. – 1987. – 29 августа.
45. Перестройке нужны дела, консолидация здоровых сил // Советская Латвия. – 1988. – 11 ноября.
46. По чужому сценарию // Советская Латвия. – 1987. – 25 августа.
47. Под исцеляющий свет гласности // Советская Латвия. – 1986. – 11 февраля.

48. Подникс В. В зените выборов / В. Подникс // Советская Латвия. – 1989. – 12 февраля.
49. Постановление Пленума ЦК КПЛ «О политической ситуации в республике» // Советская Латвия. – 1988. – 19 июня.
50. Пресса – рычаг ускорения // Советская Латвия. – 1987. – 15 марта.
51. Против негативных явлений // Советская Латвия. – 1986. – 25 декабря.
52. Раевская Ф. О чём они пекутся / Ф. Раевская // Советская Латвия. – 1987. – 20 августа.
53. Реальное двуязычие // Родник. – 1988. – № 8. – С. 57-63.
54. Резолюция правления Союза писателей с участием руководителей союзов архитекторов, дизайнеров, художников, кинематографистов, композиторов, театральных деятелей, журналистов и экспертов // Родник. – 1988. – № 9. – С. 32–37.
55. Речь Б.К. Пуго при закрытии съезда // Советская Латвия. – 1986. – 26 января.
56. Рукшас Я. Гарантировать перестройку / Я. Рукшас // Родник. – 1988. – № 10. – С. 58–59.
57. Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Латвії, Литві, Естонії у 1940-50-х роках / А. М. Русначенко. – К. : Пульсари, 2002. – 518 с.
58. Ситуация в республике: точки зрения, оценки, выводы (беседа с первым секретарём ЦК КПЛ Я. Вагрисом) // Советская Латвия. – 1989. – 14 марта.
59. Слэзко П. Идеологический потенциал перестройки / П. Слэзко // Советская Латвия. – 1986. – 14 декабря.
60. Слово избирателям // Советская Латвия. – 1989. – 4 января.

61. Смирнов В. По пути взаимопонимания и дружбы / В. Смирнов // Советская Латвия. – 1988. – 29 октября.
62. Совецание в ЦК Компартии Латвии // Советская Латвия. – 1985. – 6 декабря.
63. Соколов Б. Эстония и Прибалтика в составе СССР (1940-1991) в российской историографии / Б. Соколов. – [Электронный ресурс] // Режим доступа до джерела : <http://www.aigo-xxi.ru/2009-07-06-06-12-13/147>
64. Состоялись дискуссии // Советская Латвия. – 1988. – 9 июля.
65. Стешенко В. Мы строим общий дом / В. Стешенко // Советская Латвия. – 1988. – 2 августа.
66. Столь горький нам всем урок // Советская Латвия. – 1987. – 12 сентября.
67. Судьба перестройки – в единстве сил // Советская Латвия. – 1989. – 7 января.
68. Телегин В. Демократический союз общественных сил: утопия? Возможность? Необходимость? / В. Телегин // Советская Латвия. – 1988. – 15 мая.
69. Тищенко Е. Что за «протест» после протеста / Е. Тищенко // Советская Латвия. – 1989. – 13 января;
70. Трудовой фронт Интерфронта // Советская Латвия. – 1988. – 4 декабря.
71. Учиться у Ленина – учиться перестройке // Советская Латвия. – 1988. – 17 сентября.
72. Федосеев А. Идти вместе / А. Федосеев // Советская Латвия. – 1988. – 5 ноября.
73. Цимдиньш П. Что оставим потомкам? / П. Цимдиньш // Родник. – 1988. – № 10. – С. 54–56.
74. Чешко С. В. Роль этнонационализма в распаде СССР / С. В. Чешко // Трагедия великой державы:

- национальный вопрос и распад Советского Союза / Отв. ред., Севостьянов Г.Н. – М. : Социально-политическая мысль, 2005. – С. 443–468.
75. Эффективно использовать резервы ускорения // Советская Латвия. – 1986. – 6 апреля.
 76. Юрьев Г. Интерфронт: на пути к учредительному съезду / Г. Юрьев // Советская Латвия. – 1988. – 22 ноября.
 77. Январская весна // Известия. – 2007. – 29 января.
 78. «О статусе латышского языка» // Советская Латвия. – 1988. – 30 сентября.
 79. Hiden J. The Baltic nations and Europe : Estonia, Latvia and Lithuania in the twentieth century / J. Hiden, P. Selmon – London, New York: Longman, 1996. – 227 p.
 80. Levesque J. The Enigma of 1989 : The USSR and the Liberation of Eastern Europe / J. Levesque. – Berkeley: University of California Press, 1997. – 268 p.
 81. Muiznieks N. The Influence of the Baltic Popular Movements on the Process of Soviet Disintegration / N. Muiznieks // Europe-Asia studies. – 1995. – Vol. 47. – No 1. – P. 3-25.
 82. Taagepera R. A note on the March elections in Estonia / R. Taagepera // Soviet Studies. – 1990. – Vol. 42. – No 2. – P. 329-339.
 83. Webster A. J. Homelands and hostility: measuring of nationalism / A. J. Webster. – Masters Candidate. University of Arizona, 1995. – 66 p. – [Электронный ресурс] // Режим доступа до джерела : <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA289989&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>